

วารสารสังคมศาสตร์

วารสารสังคมศาสตร์ ปีที่ 22 ฉบับที่ 2/2553 ISSN 0125413

ตลาด กับชาติพันธุ์

ที่ปรึกษา

อ.ดร.ชยันต์ วรรณระภูติ (คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่)

ศ.ดร.อานันท์ กาญจนพันธุ์ (คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่)

ศ.ดร.ยศ สันตสมบัติ (คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่)

บรรณาธิการ

ผศ.ดร.ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี (คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่)

บรรณาธิการประจำฉบับ

ผศ.ดร.ไพโรจน์ คงทวีศักดิ์ (คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่)

กองบรรณาธิการ

ผศ.ดร.เทพินทร์ พัชรานุรักษ์ (คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่)

ผศ.ดร.ไพโรจน์ คงทวีศักดิ์ (คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่)

อ.ดร.วสันต์ ปัญญาแก้ว (คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่)

อ.ดร.สันฐิตา กาญจนพันธุ์ (คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่)

ผศ.ดร.สมพร สง่าวงศ์ (คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่)

อ.ดร.ร่มเย็น โกไศยกานนท์ (สำนักวิชาการจัดการ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง)

ผศ.ดร.สุชาดา ทวีสิทธิ์ (สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล)

เลขานุการ

พโลวรรณ ศรีศฤงคาร

สถานที่ติดต่อ

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

239 ถ.ห้วยแก้ว อ.เมือง จ.เชียงใหม่ 50200

โทรศัพท์ 0-5394-3564

E-mail : pinkaew.l@cmu.ac.th

แบบปก

ลักษณะ ประกิตฎพิสุทธิ์

ภาพปกโดย

อ.ดร.สันฐิตา กาญจนพันธุ์

จัดพิมพ์

โคชยัน มีเดียทีม

ราคา

200 บาท

สารบัญ

บทบรรณาธิการ	7
ไพโรจน์ คงทวีศักดิ์	
ปฏิภาคนภาวะของพรมแดนชาติพันธุ์และรัฐชาติ	11
ในตลาดเมืองชายแดนแม่สอด	
สมัคร์ กอเข้ม	
การเดินทางของแม่ค้าเสื้อแดง: จากตลาดสู่การเมืองบนท้องถนน	53
นพพล อาชามาส	
แรงงานต่างด้าว: มิติทางเพศภาวะ และประสบการณ์ทางสังคม	93
ของแรงงานผู้หญิงไทใหญ่	
สุนทรีย์ เรือนมุล	
อาหารไทใหญ่: เส้นทางการเคลื่อนที่	123
และพื้นที่ทางสังคมในเมืองเชียงใหม่	
บุศรินทร์ เลิศขวลิตสกุล	

แรงงานต่างด้าว: มิติทาง
เพศภาวะ และประสบการณ์ทางสังคม
ของแรงงานผู้หญิงไทใหญ่

**Undocumented Immigrant Workers:
Gender and Social Experiences of
Transnational Shan Women Workers.**

สุนทรีย์ เรือนมุล

Soontree Reuanmoon

บทคัดย่อ

บทความนี้นำเสนอความเข้าใจเกี่ยวกับกลุ่มคนที่มีสถานะแรงงานต่างด้าวผ่านประสบการณ์ของผู้หญิงไทใหญ่ที่เชื่อมโยงอยู่กับสถานะทางสังคมที่หลากหลายของปัจเจก โดยเฉพาะสถานะของความเป็นหญิงที่เชื่อมโยงอยู่กับมิติทางสังคม เช่น มิติทางชาติพันธุ์ และชนชั้น (ทั้งในสังคมพม่าและสังคมไทย) เพื่อเข้าใจการเคลื่อนย้ายเข้ามาเป็นแรงงานต่างด้าวในสังคมไทยของกลุ่มคนเหล่านี้มากขึ้น ซึ่งการทำความเข้าใจประเด็นดังกล่าว ได้สะท้อนให้เห็นว่า สถานะทางสังคมของปัจเจก ทั้งประเด็นเรื่องเพศภาวะ ชาติพันธุ์ และชนชั้นได้ส่งผลต่อการกำหนดประสบการณ์ทางสังคมในแต่ละบริบททางสังคมที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งเงื่อนไขดังกล่าวได้ส่งผลต่อการเคลื่อนย้ายเข้ามาเป็นแรงงานพลัดถิ่นข้ามชาติและการดำรงชีวิตอยู่ในสังคมไทยที่ถูกกดขี่ขูดรีดแรงงานอย่างปฏิเสธไม่ได้ไปด้วย แต่ในขณะเดียวกัน การทำความเข้าใจประสบการณ์การเป็นแรงงานพลัดถิ่นข้ามชาติของผู้หญิงไทใหญ่ในพื้นที่ตลาดสด ได้สะท้อนให้เห็นว่าสถานะของการเป็นแรงงานที่ต้องทำงานอย่างหนักของพวกเธอ นั้น พื้นที่ตลาด ซึ่งมีมิติของ

ความเป็นหญิง ทั้งในแง่ของปริมาณและความสัมพันธ์ทางสังคมที่ผู้หญิงต่างสถานะใช้ในการดำเนินความสัมพันธ์ทางสังคมร่วมกันนั้น ได้ส่งผลให้แรงงานผู้หญิงไทใหญ่สามารถดิ้นรนต่อรอนทั้งในฐานะแรงงานข้ามชาติและการดำรงชีวิตภายใต้สถานะของความเป็นหญิงชุดอื่นได้ด้วย

คำสำคัญ ผู้หญิงไทใหญ่, แรงงานพลัดถิ่นข้ามชาติ, เพศภาวะ, ตลาดสดในจังหวัดเชียงใหม่

Abstract

This paper attempts to understand the experience of undocumented immigrant labors in Chiang Mai through an investigation of Shan women's ability to reframe their subject positions in their new work place. It argues that different forms of social identity such as gender, ethnicity and class have shaped diverse social experiences. Shan women have migrated to Thailand with different motivations and expectations and inevitably engaged in exploitative working relations. This paper explores how Shan women who have worked in the market place in Chiang Mai city have sought to negotiate their subject positions and subvert their marginal ethnic position within the oppressive labor relation through their attempt to establish informal relationship and sisterhood with the Thai female employers in the market place.

Keywords Shan women, Transnational Migrant Workers, Gender, Chiang Mai Market

บทนำ

“ด้วยในปัจจุบันแรงงานต่างด้าวหลบหนีเข้าเมือง 3 สัญชาติ คือ กัมพูชา พม่า และลาว ที่เพิ่มจำนวนสูงขึ้น ทำให้มาพร้อมกับปัญหาที่สูงขึ้นตามไปด้วย สาเหตุประการหนึ่งอาจเกิดจากปัญหาภายในของประเทศเหล่านี้ จึงทำให้แรงงานต่างด้าวมีความพยายามที่จะหลบหนีเข้าเมืองหลากหลายรูปแบบ แม้รัฐบาลจะดำเนินการแก้ไขปัญหาโดยการจับกุมและส่งแรงงานเหล่านี้กลับประเทศแต่คนเหล่านี้ก็จะย้อนกลับมาใหม่อีก...แรงงานต่างด้าวเหล่านี้ได้เข้ามาทำงานในเกือบทุกภาคส่วนของประเทศทั้งภาคเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม ส่งผลให้เกิดปัญหาในหลาย ๆ ด้านด้วยกัน เช่น ปัญหาการควบคุมโรค รวมถึงภาวะงบประมาณ การบริการและการรักษาของประเทศไทย ปัญหาด้านสังคม เช่น ความปลอดภัยในทรัพย์สิน การก่ออาชญากรรม หรือแม้แต่ปัญหา ยาเสพติด และด้านเศรษฐกิจ เช่น การแย่งงาน ธุรกิจนอกระบบ และต้นทุนค่าแรงงาน เป็นต้น” การตั้งกระทู้ถามรัฐมนตรีว่าการกระทรวงแรงงาน ของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร พรรคประชาธิปัตย์ จังหวัดสมุทรสาคร (ข้อมูลจากhttp://www.parliament.go.th/ewtadmin/ewt/elaw_parcy/download/article/article_20110906095524.doc สืบค้นเมื่อวันที่ 9 ตุลาคม 2554)

เมื่อพิจารณาการเคลื่อนย้ายเข้ามาของผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์จากประเทศพม่า ซึ่งโดยส่วนใหญ่จะมีสถานะ “แรงงานต่างด้าว” เมื่อเข้ามาอยู่ในสังคมไทยนั้น สถานะ “แรงงานต่างด้าว” มักจะถูกอธิบายผ่านสถานะทางสังคมชุดเดียวและประสบการณ์เดียวอยู่เสมอ คำอธิบายดังกล่าวได้สร้างให้กลุ่มคนเหล่านี้อยู่ภายใต้คำอธิบายที่กำหนดความกลุ่มก้อนทางสังคมเดียวกัน

ถูกทำความเข้าใจผ่านเงื่อนไขที่ต้องเคลื่อนย้ายเข้ามาดำรงสถานะ “แรงงานต่างด้าว” ในชุดเดียวกันและถูกปฏิบัติจากวิธีการของรัฐหรือปฏิบัติการของรัฐชาติที่เหมือนกัน จนในบางครั้ง สถานะดังกล่าวจะละลายความเป็นคนในมิติอื่นๆ ที่อยู่นอกเหนือจากการดำรงชีวิตการเป็น “แรงงานต่างด้าว” ออกไป โดยเฉพาะความเป็นคนของเราที่ต้องสัมพันธ์กับตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมที่หลากหลาย ทั้งความเป็นเพศ (Gender) ชาติพันธุ์ (Ethnicity) ชนชั้น (Class) และอายุ (Age)

โดยเฉพาะวิธีคิดเกี่ยวกับเพศภาวะ (Gender) หรือวิธีคิดเกี่ยวกับความเป็นหญิงที่ประกอบไปด้วยความเป็นลูกสาว เมียและแม่ ที่ต้องรับรู้ตัวตนผ่านวิธีคิดเรื่องชาติพันธุ์ ชนชั้นและช่วงอายุที่สัมพันธ์กับบริบททางสังคมในแต่ละช่วงเวลาที่ไม่เหมือนกัน ซึ่งมีผลต่อการสร้างประสบการณ์และสร้างเงื่อนไขในการตัดสินใจเคลื่อนย้ายและการดำรงคงอยู่ในสังคมไทยของผู้คนเหล่านี้แตกต่างกันออกไป

ดังนั้น ในบทความชิ้นนี้จึงต้องการนำเสนอความเข้าใจเกี่ยวกับกลุ่มคนที่มีสถานะ “แรงงานต่างด้าว” ผ่านประสบการณ์ของแรงงานผู้หญิงไทใหญ่ ที่เชื่อมโยงอยู่กับสถานะทางสังคมของปัจเจก (แรงงาน-ผู้หญิง-ไทใหญ่) ในแต่ละบริบททางสังคมที่แตกต่างกัน (ทั้งในสังคมพม่าและสังคมไทย) เพื่อก่อให้เกิดความเข้าใจการเคลื่อนย้ายเข้ามาเป็นแรงงานของกลุ่มคนเหล่านี้มากขึ้น โดยใช้พื้นที่ตลาดสด (ทั้งในพื้นที่ของการทำงานและพื้นที่ของการดิ้นรนต่อรอง) มาเป็นพื้นที่เพื่อทำความเข้าใจประสบการณ์ของการเคลื่อนย้ายเข้ามาเป็นแรงงานและการพยายามดิ้นรนต่อรองทั้งในฐานะแรงงานข้ามชาติและการดำรงชีวิตในสถานะอื่นๆ อยู่ในสังคมไทยได้อย่างไรไปด้วย

ประสบการณ์ก่อนการเคลื่อนย้ายข้ามชาติของผู้หญิงไทใหญ่

สภาวะสงครามของความขัดแย้งทางชาติพันธุ์ภายในประเทศพม่า ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการพยายามสร้างรัฐชาติพม่า (Burmanization)¹ และการพยายามดำเนินไปสู่รัฐชาติ-ชาติพันธุ์หนึ่งเดียวที่สมบูรณ์นั้น สภาวะดังกล่าวได้เข้าไปกำหนดประสบการณ์ทางสังคมให้กับผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์ภายในประเทศพม่าอย่างปฏิเสธไม่ได้ อีกทั้ง สถานการณ์ดังกล่าวยังได้เรียกร้องให้ผู้ชายชาติพันธุ์ต่างๆ ต้องแสดงบทบาทหน้าที่ในการปกป้องดูแลเชื้อชาติและชาติพันธุ์ของตนเอง ท่ามกลางความขัดแย้งทางชาติพันธุ์ภายในประเทศพม่าอย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น²

หากแต่เมื่อเรากลับมามองมิติของรัฐชาติ-ชาติพันธุ์-ความเป็นหญิง เรากลับมองไม่เห็นวาพื้นที่ทั้งหมดนั้นสัมพันธ์กันอย่างไรได้เลย การขาดหายไปของมิติความเป็นหญิงดังกล่าวนอกจากจะทำให้มองไม่เห็นชุดของความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่หลากหลาย ซึ่งเข้ามาเปลี่ยนแปลง “โลก” ที่ผูกติดมากับพื้นที่บ้านและครอบครัวตามความเข้าใจของผู้หญิงไทใหญ่อย่างไรแล้ว เรายังมองไม่เห็นอีกว่าในขณะที่ผู้หญิงไม่ได้ถูกเรียกร้องให้ต้องแสดงออกซึ่งบทบาทหน้าที่ในการเป็นเสาหลักเพื่อปกป้องรักษาเชื้อชาติ-ชาติพันธุ์ของตนเองนั้น พวกเขาได้เป็นส่วนหนึ่งของการพยายามจะประคับประคองและพยายามดิ้นรนต่อรองเพื่อให้พื้นที่ของครอบครัวสามารถดำเนินต่อไปในสถานการณ์ดังกล่าว ด้วยการรับรู้ตัวตนผ่านสถานะของความเป็นหญิงทั้งการเป็นลูกสาว เมียและแม่อย่างไรด้วยเช่นกัน เช่น กรณีของผู้หญิงที่มีสถานะแม่ (กรณีพี่ลำดวลและยุ่น) ที่พยายามดิ้นรนให้ลูกได้มีชีวิตรอดพ้นหรือออกจากสภาวะการต้องเผชิญสงครามภายในประเทศพม่าหรือลูกสาว (กรณีของยุ่นและมดแดง) ที่ต้องทำงานอย่างหนักเพื่อส่งเงินกลับบ้านไปให้ครอบครัวในประเทศพม่า เงินจำนวนหนึ่งต้องถูกใช้เพื่อจ่ายภาษีให้กับทหารพม่าและทหารชาติพันธุ์ของตนเอง ในขณะที่เงินอีกส่วนหนึ่งต้องใช้จ่ายเพื่อส่งเสริมการบวชเรียนของผู้ชายในครอบครัว เครือญาติ เป็นต้น

การต้องดำเนินบทบาทหน้าที่ของผู้หญิงที่มีสถานะแตกต่างกันดังกล่าวได้ส่งผลโดยตรงต่อการตัดสินใจเคลื่อนย้ายเข้ามาเมืองไทยและดำรงสถานะแรงงานพลัดถิ่นข้ามชาติอยู่ในเมืองไทยอย่างมีนัยยะสำคัญ

แรงงานผู้หญิงไทใหญ่จำนวนมากที่เดินทางมาจากเมืองต่างๆ ในประเทศพม่า เช่น กรณีของพี่ลำดวนที่เดินทางมาจากเมืองปางโหลง (พ.ศ. ๒๕๓๕) ยุ่นเดินทางมาจากเมืองน้ำจ่าง (พ.ศ. ๒๕๓๗) มดแดงเดินทางมาจากเมืองล่าเสี้ยว (พ.ศ. ๒๕๔๔) และ อ้นเดินทางมาจากเมืองกลางเคอ (พ.ศ. ๒๕๔๖) เป็นต้น กลุ่มคนเหล่านี้เดินทางเข้ามาเมืองไทยด้วยเงื่อนไขทางการเมืองและสภาพสังคมและเศรษฐกิจภายในพม่าที่เชื่อมโยงกับปฏิบัติการของรัฐบาลพม่า ทั้งการสู้รบระหว่างรัฐบาลทหารพม่าและกองกำลังชนกลุ่มน้อย การกดขี่ขูดรีดของทหารพม่าในหมู่บ้านของชนกลุ่มน้อยในประเทศพม่า สภาวะข้าวยากมากแพงและการทำนาที่ไม่เพียงพอต่อการยังชีพในสังคมพม่าปัจจุบันอีกต่อไป ซึ่งเงื่อนไขดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อระดับปัจเจกและสถานะความเป็นหญิง ทั้งการเป็นลูกสาว เมีย และแม่ของแต่ละคนที่แตกต่างกัน เช่น ยุ่น มาจากครอบครัวค้าขายแต่ไม่สามารถดำเนินการค้าขายต่อไปได้ เมื่อแม่และพ่อเจ็บป่วยจากสถานการณ์การสู้รบภายในประเทศพม่า ยุ่นจึงต้องทำหน้าที่ลูกสาวในการเคลื่อนย้ายมาเป็นแรงงานพลัดถิ่นข้ามชาติอยู่ในสังคมไทยและส่งเงินกลับบ้านในประเทศพม่าเพื่อเลี้ยงดูพ่อแม่และน้องๆ ในขณะที่กรณีของมดแดงนั้น เคลื่อนย้ายเข้ามาเป็นแรงงานภายใต้การพยายามให้พี่ชาย ซึ่งเข้ามาทำงานอยู่ในเมืองไทย กลับไปทำนาของครอบครัวที่ประเทศพม่า เนื่องจากพ่อต้องการยกที่นาให้กับพี่ชาย ซึ่งอยู่ในฐานะผู้สืบต่อทรัพย์สินมรดกของครอบครัว ในขณะที่การเคลื่อนย้ายกลับมาประเทศไทยเป็นครั้งที่สองของมดแดงกลับเป็นการเคลื่อนย้ายเพื่อติดตามสามีชาวไทใหญ่มาเป็นแรงงานอยู่ในเมืองไทย เป็นต้น ดังนั้น การเคลื่อนย้ายเข้ามาเป็นแรงงานอยู่ในเมืองไทยแต่ละครั้งของแต่ละคน จึงมีเงื่อนไขที่สัมพันธ์กับสถานะทางสังคม บทบาทและหน้าที่ที่ที่แตกต่างกันออกไป อีกทั้งประสบการณ์ทางสังคมที่แต่ละคนได้รับยังนำมาซึ่งความเข้าใจและการตีความประสบการณ์

ในการเคลื่อนย้ายเข้ามาเป็นแรงงานข้ามชาติอยู่ในเมืองไทยที่แตกต่างกัน
ไปด้วย³ โดยเฉพาะเมื่อผู้หญิงต้องมีสถานะแม่ที่เพิ่มเข้ามา เช่น กรณีของยูน
และลำดวน พวกเขาได้ตีความประสบการณ์ที่เคยได้รับจากประเทศพม่า และ
พยายามสร้างประสบการณ์ชุดใหม่ให้กับลูกที่เกิดในเมืองไทย ทั้งการตั้งชื่อไทย
เรียนโรงเรียนไทย พูดภาษาไทยกลางและพยายามให้ลูกได้มีตัวตนที่ถาวรเพื่อ
อยู่ในเมืองไทยต่อไป เป็นต้น

ด้วยเหตุนี้เอง สถานะทางสังคมที่ผู้หญิงแต่ละคนต้องดำรงอยู่ จึงสะท้อน
ให้เห็นความเป็นหญิงที่ถูกสร้างในมิติทางสังคมที่แตกต่างกันออกไป ดังนั้น เมื่อ
เกิดการเคลื่อนย้ายข้ามรัฐชาติของผู้หญิงไทใหญ่ จึงทำให้ตัวตนภายในมิติของ
ความเป็นหญิงดังกล่าวเกิดการปรับเปลี่ยนระบบความหมายทั้งในบริบทสังคม
เดิมและบริบททางสังคมชุดใหม่มากขึ้น เพราะ การเคลื่อนย้ายข้ามรัฐชาติของ
ผู้หญิงไทใหญ่ นอกจากจะเป็นการทำทลายอำนาจของรัฐชาติชุดใหม่ที่พยายาม
จะเข้ามาจัดการควบคุมกลุ่มคนเหล่านี้มากขึ้น (ทั้งในฐานะของความต่างทาง
ชาติพันธุ์ / การไม่ใช่พลเมืองของรัฐชาติ/การมีสถานะ “แรงงานต่างด้าว”) แล้ว
การเคลื่อนย้ายของผู้หญิงออกนอกพื้นที่ของครอบครัว ชุมชน ชาติพันธุ์และรัฐ
ชาติ ถึงแม้จะเคลื่อนย้ายมาด้วยภาระหน้าที่ของผู้หญิงที่ต้องรับผิดชอบ เลี้ยง
ดูครอบครัว แต่การเคลื่อนย้ายของผู้หญิงก็มักจะถูกมองว่าเป็นการทำทลาย
โลกทัศน์ของการเคลื่อนย้ายที่เคยผูกขาดไว้กับความเป็นชาย อีกทั้งยังเป็นการ
ละเมิดอุดมคติของความเป็นหญิงที่ต้องอยู่แต่ในเฉพาะอาณาบริเวณบ้านไปด้วย
(Cheater, A.P.1998) วิธีคิดดังกล่าวจึงทำให้ การดำเนินความสัมพันธ์ระหว่าง
เพศของหนุ่มสาวชาวไทใหญ่ในบริบทของการพลัดถิ่นข้ามชาติอยู่ในเมืองไทย
เปลี่ยนแปลงไป เช่น ผู้ชายชาวไทใหญ่มองว่าผู้หญิงไทใหญ่ที่อยู่ในสภาวะพลัด
ถิ่นข้ามชาติ ออกจากการควบคุมดูแลของครอบครัวเครือญาตินั้น เป็น “ผู้หญิง
ไม่ดี” ซึ่งควรจะมีความสัมพันธ์ในบริบทพลัดถิ่นข้ามชาติเท่านั้น กรณีดังกล่าว ผู้
หญิงไทใหญ่จึงต้องเป็นฝ่ายที่ต้องพยายามดิ้นรนต่อรองกับการถูกให้ความหมาย
ในเชิงลบในบริบทพลัดถิ่นข้ามชาติมากขึ้นแทน เช่น การดำเนินสถานะเมียใน

บริบทพลัดถิ่นข้ามชาติกับผู้ชายชาติพันธุ์เดียวกันบนการพยายามจะต่อร่องผ่าน การนำพาผู้ชายให้เข้าสู่ระบบครอบครัว เครือญาติของฝ่ายหญิงในประเทศพม่า หรือความห่างไกลระบบครอบครัว เครือญาติทำให้ผู้หญิงไทใหญ่ต้องใช้ความสัมพันธ์ที่มีกับนายจ้างแม่ค้าคนไทยในการดำเนินการต่อร่องความสัมพันธ์กับผู้ชายไทใหญ่ที่เป็นสามี เป็นต้น สถานการณ์ดังกล่าวจึงสะท้อนให้เห็นถึงสถานะความเป็นหญิงที่ไม่ดำเนินอยู่ในบริบทที่หยุดนิ่งตายตัว หากแต่ต้องมีการปรับเปลี่ยน ดันร่นต่อร่องอยู่ตลอดเวลาไปด้วย ดังนั้น ภายใต้บริบททางสังคมซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เราก็จะพบว่าเงื่อนไขเหล่านี้เข้ามากำหนด/สร้างประสบการณ์ทางสังคมของผู้หญิงแต่ละคนอย่างมีนัยยะสำคัญมากขึ้นไปด้วย (ยศ, 2549: 139-171; ปิ่นแก้ว, 2549: 6-19)

ด้วยเหตุนี้เอง เมื่อผู้หญิงไทใหญ่ต้องเคลื่อนย้ายเข้ามาเป็นแรงงานพลัดถิ่นข้ามชาติอยู่ในสังคมไทยแล้ว พวกเขาไม่ได้เผชิญความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมในสถานะของการเป็นแรงงานเท่านั้น หากแต่ต้องเผชิญความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมในสถานะทางสังคมชุดอื่นๆ ด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะสถานะของความเป็นหญิงที่มีความแตกต่างภายในทั้งลูกสาว เมียและแม่ของแต่ละคนที่มีแตกต่างกันออกไป และด้วยเงื่อนไขดังกล่าว พื้นที่ตลาดสดจึงเป็นพื้นที่หนึ่งที่สามารถสะท้อนให้เห็นการดันร่นต่อร่องของแรงงานผู้หญิงไทใหญ่ทั้งในบริบทของการเป็นแรงงานและบริบทของความเป็นหญิงชุดอื่นๆ ได้อย่างชัดเจนมากขึ้น

ตลาดสดในกระแสของการเปลี่ยนแปลงและการ ฟังพา “แรงงานต่างด้าว”

เพื่อที่จะสามารถทำความเข้าใจประสบการณ์ชีวิตของแรงงานผู้หญิงไทใหญ่ที่อยู่ในสถานะพลัดถิ่นข้ามชาติมากขึ้น ในที่นี้ เราจึงต้องกลับมาทำความเข้าใจบริบทของสังคมไทย โดยผู้เขียนเน้นการทำความเข้าใจสถานะแรงงานของ

กลุ่มคนเหล่านี้ในพื้นที่ตลาดสด ซึ่งเป็นตลาดสดที่อยู่ในตัวเมืองจังหวัดเชียงใหม่ เพื่อทำความเข้าใจการเคลื่อนย้ายเข้ามาของกลุ่มแรงงานและประสบการณ์ชีวิตของกลุ่มคนเหล่านี้ในบริบทของการค้าขายสมัยใหม่ที่เกิดขึ้นในตลาดสดปัจจุบันมากขึ้น

ตลาดสดสมัยใหม่ที่ใช้เป็นข้อมูลในบทความชิ้นนี้ เป็นตลาดสดซึ่งก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2512 โดยนายทุนเจ้าของตลาดเป็นหนึ่งในกลุ่มทุนจากส่วนกลางที่เข้ามาลงทุนและทำการค้าในจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งการลงทุนของกลุ่มทุนดังกล่าวอยู่ในช่วงเดียวกับการพัฒนาจังหวัดเชียงใหม่ที่สัมพันธ์กับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1, 2 และ 3⁴ (ปลาย้อ, 2530. หน้า 114) ตลาดสดแห่งนี้ เริ่มจากการเป็นตลาดศูนย์กลางของการขายหมู (เป็น) หรือที่เรียกว่า กาดหมูน้อย (ตลาดที่จะมีการขายหมูเป็นๆ มีทั้งหมูตัวเล็ก (หมูน้อย) ที่คนส่วนใหญ่ซื้อไปเลี้ยงต่อได้ หรือหมูโตที่ซื้อไปฆ่าเพื่อชำแหละขายต่อไป) กาดหมูน้อยจะมีพ่อค่านำหมู โดยใช้รถคอกหมูในการบรรทุกหมูมาจากต่างหมู่บ้าน ต่างอำเภอ และจากต่างจังหวัด การเป็นตลาดขายหมูน้อยจากทุกสารทิศ ทำให้ผู้คนและสิ่งของต่างๆ เข้ามาในตลาดสดแห่งนี้มากขึ้น แม่ค้าบางคนจึงเริ่มเข้ามาขายของอยู่ในตลาดพร้อมกับการอาศัยรถคอกหมูในการเดินทางไป-กลับระหว่างตลาดและหมู่บ้านที่อยู่นอกตัวเมืองเชียงใหม่ นอกจากนี้ ยังมีแม่ค้าบางกลุ่มเดินทางมาจากอำเภอรอบนอกตัวเมืองเชียงใหม่ เช่น อำเภอแมริม อำเภอหางดง และแม่ค้าที่มาจากต่างจังหวัด เช่น จังหวัดสิงห์บุรี ตลาดสดแห่งนี้ แต่เดิมเป็นโรงไม้หลังคามุงสังกะสี การขายของแต่เดิมจะเริ่มจากการเอาพืชผลทางการเกษตร ซึ่งมีอยู่แล้วในไร่ในสวน เช่น มะม่วงสุก กัลยาร ข้าวสารหรือผักพื้นบ้านมานั่งขาย โดยมีสินค้าบางอย่างซื้อมาจากชาวบ้านในหมู่บ้านเดียวกัน หรือบางอย่างรับมาจากโรงงาน โดยแม่ค้าจะมีโต๊ะในการวางขายสินค้าเท่ากันหมด 3 เมตร บางคนวางของขายกับโต๊ะ บางคนปูใบตองวางของขาย โดยตลาดจะมีการกำหนดเวลาในการเปิด-ปิดตลาด (หรือกำหนดเวลาการทำงานของแม่ค้า) ด้วย เช่น ประมาณ 5-6 โมงเย็นมีการให้แม่ค้าออกจากตลาดเพื่อจะทำการปิดประตูตลาด (ข้อมูล

จากการสัมภาษณ์ป้านี้ แม่ค้ารุ่นเก่าแก่ของตลาด)

ตลาดสดแห่งนี้มีการปรับตัวเพื่อการอยู่รอดอยู่ตลอดเวลา โดยในระยะแรกของการเปิดตลาดสด นายทุนเจ้าของตลาดคนแรก (คุณนาย) ได้ช่วยเหลือในเรื่องเงินลงทุนให้กับแม่ค้าแต่ละราย เพื่อให้ นำเงินทุนเอาไปซื้อของมาขายที่ตลาดให้ได้จำนวนมากๆ (เช่น กรณียายสุข แม่ผู้เขียนและแม่ค้ารุ่นเก่าแก่อีกหลายราย) เงินลงทุนดังกล่าวเป็นเงินทุนแบบให้เปล่า ไม่มีการคิดดอกเบี้ย นอกจากนี้ ไม่มีการเก็บเงินค่าเช่าแผงหรือค่าใช้จ่ายใดๆ⁵ เพื่อเปิดให้คนเข้ามาขายของมากขึ้น อีกทั้ง ยังมีการแจกคู่มือเพื่อจ้บรางวัลให้กับคนที่เข้ามาซื้อสินค้าภายในตลาดด้วย การเป็นตลาดศูนย์กลางของการขายหมู่น้อยจากทุกสารทิศในทุกๆ วัน ทำให้ประมาณในปี พ.ศ. 2520-2521 ตลาดสดจึงประสบปัญหาเรื่องกลิ่นเหม็นและเรื่องความไม่สะอาดมากขึ้น กาดหมู่น้อยจึงต้องย้ายไปอยู่ตลาดสดที่ตั้งอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกันแทน แต่การขายของอื่นๆ ภายในตลาดยังคงมีอยู่อย่างต่อเนื่อง ภายหลังจากการย้ายกาดหมู่น้อยไปแล้ว ตลาดจึงจัดให้มีขอมมาเล่น มีมวย มีชนไก่ ชนกว่าง มีลิเกและดนตรีทุกวันอาทิตย์ เพื่อให้คนมาเที่ยวที่ตลาดแห่งนี้มากขึ้น หากแต่กิจกรรมดังกล่าวก็ต้องหยุดลงไปเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2525-2526 เป็นต้น (ข้อมูลจากการสัมภาษณ์แม่ค้ารุ่นเก่าแก่ เช่น ป้านี้ ป้าแก้ว ยายสุขและยายน้อย)

จนกระทั่ง ปี พ.ศ. 2536 ตลาดมีการปรับปรุงต่อเติมพื้นที่ใหม่เป็นอาคารเปิดโล่งขนาดใหญ่ 2 ชั้น มีห้องแถวและมีตึกแถวรายรอบ การปรับเปลี่ยนลักษณะทางกายภาพของตลาด สัมพันธ์กับการเข้ามาของระบบการค้าขายสมัยใหม่ (ห้างสะดวกซื้อ) ที่เข้ามาตั้งใกล้กับตลาดสดมากยิ่งขึ้น นายทุนในฐานะเจ้าของตลาดจึงต้องมีการปรับเปลี่ยนภาพลักษณ์และจัดระบบระเบียบของการค้าขายภายในตลาดใหม่ เพื่อให้ตลาดสดยังคงดำเนินธุรกิจต่อไปได้ นอกจากนี้ หน่วยงานจากรัฐส่วนกลางและหน่วยงานท้องถิ่นเองก็ได้ใช้วิธีคิดในเรื่องความสะอาด ความเป็นระบบระเบียบ ความน่าเชื่อถือ (การชั่งตวงที่ได้มาตรฐาน) ในการเข้ามากำกับ

ดูแลตลาดสดมากขึ้นด้วยเช่นกัน เช่น ตลาดสดในเขตอำเภอเมืองเชียงใหม่ที่มีทั้งหมด 23 แห่งในปัจจุบันจะต้องมีการประเมิน "ตลาดสดน่าซื้อ" จากเทศบาลนครเชียงใหม่ในฐานะผู้ดูแลพื้นที่ตลาดสดในเขตเทศบาลทั้งหมด สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดเชียงใหม่และศูนย์อนามัยที่ 10 จังหวัดเชียงใหม่ โดยตลาดสดในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ที่มีอยู่ทั้งหมด 23 แห่งจะถูกจัดให้มีการประเมินประเภทของ "ตลาดสดน่าซื้อ" ทั้งหมด 40 ข้อ ทุกๆ 3 เดือน หลังจากประมวลผลในรอบหนึ่งปีแล้วจึงจะมีการให้รางวัลในแต่ละตลาดสดที่เข้าร่วมโครงการดังกล่าวและถ้าตลาดสดแห่งไหนไม่ผ่านเกณฑ์การประเมินก็ต้องปิดปรับปรุงตลาดเพื่อให้ได้ตามมาตรฐานของหน่วยงานราชการไปด้วย

จากการปรับปรุงพื้นที่ในตลาดสดดังกล่าว ทำให้นายทุนเจ้าของตลาดต้องจ้างแรงงานเข้ามาทำความสะอาดภายในตลาดเพิ่มขึ้น ซึ่งปัจจุบันตลาดสดแห่งนี้มีแรงงานทำความสะอาดทั้งหมด 11 คน (กลุ่มคนกะเหียงและกลุ่มคนไทใหญ่) ซึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นว่า การปรับตัวของนายทุนเจ้าของตลาดเพื่อการอยู่รอดของตลาดสดในแต่ละช่วงเวลานั้นสัมพันธ์กับบริบททางสังคม การเมือง ความต้องการของลูกค้าและกลุ่มแม่ค้าที่จะเข้ามาทำให้ระบบการค้าขายภายในตลาดดำเนินต่อไปได้ด้วย โดยในปัจจุบัน นายทุนก็ต้องพึ่งพาแรงงานที่มีจำนวนเพิ่มขึ้นด้วยเช่นกัน ดังนั้น ไม่ว่าจะทุน (ระดับต่างๆ) จะขยับหรือปรับตัวเองไปในลักษณะไหนก็ตาม แรงงาน ยังคงมีความจำเป็นต่อการดำรงอยู่ของทุนอยู่อย่างต่อเนื่อง

การปรับเปลี่ยนภาพลักษณ์ของตลาดสดในข้างต้น ส่งผลต่อการทำให้ระบบการค้าขายภายในเกิดการปรับเปลี่ยนและยืดหยุ่นมากขึ้นด้วยเช่นกัน ทั้งการขยายเวลาในการค้าขายที่ยาวนานมากขึ้น สินค้าที่หลากหลายมากขึ้น การขยับขยายแผงขายของที่กว้างขึ้น (โดยมีค่าเช่าแผงที่ต้องจ่ายมากขึ้น) และการบริการทางการค้ารูปแบบต่างๆ ที่เพิ่มมากขึ้น แต่ระบบการค้าขายดังกล่าวจะไม่สามารถทำงานได้เลย หากแม่ค้าแต่ละร้านขาดแรงงานที่เข้ามาช่วยสนับสนุน

ระบบการค้าภายในร้านของตัวเอง ทั้งนี้เพราะ แต่เดิมการค้าขายของแม่ค้าแต่ละรายสามารถทำงานเองได้ หรืออาจจะใช้แรงงานภายในครอบครัวและเครือญาติ ที่มีจำนวนสมาชิกที่จำกัดได้ เพราะขนาดแผงขายของไม่กว้างมาก สินค้าที่ขาย จึงมีไม่มากนัก อีกทั้งมีเวลาขายของที่จำกัด เงื่อนไขเหล่านี้จึงไม่จำเป็นต้องพึ่ง พึ่งแรงงานจากภายนอกมากนัก

ปัจจุบัน แม่ค้าบางรายในตลาดสดแห่งนี้ยังคงระบบการค้าขายรูปแบบ เดิม (แผงยาว 3 เมตร/สินค้ามีให้เลือกจำกัด/ขายของภายใต้เวลาที่จำกัด/ ไม่ขายส่ง) เอาไว้โดยไม่ได้พึ่งพึ่งแรงงานจากภายนอก ในขณะที่บางร้านนั้น แม้จะมีการปรับเปลี่ยนระบบการค้าขายแล้ว แต่ยังคงใช้แรงงานภายในครอบครัว และเครือญาติได้อยู่ เช่น กรณีครอบครัวป่าใหญ่ ที่เป็นเจ้าของแผงขายผักสดยาว ทั้งหมด 12 เมตร ซึ่งถือว่าเป็นแผงผักที่มีพื้นที่เยอะที่สุดและใหญ่กว่าแผงผักสด อื่นๆ ในบริเวณตลาดเดียวกัน แผงผักของป่าใหญ่นอกจากจะขายผักสดให้กับ ลูกค้านำร้านแล้วยังบริการส่งตามร้านลูกค้าประจำด้วย ซึ่งภายในร้านป่าใหญ่ จะใช้เฉพาะแต่แรงงานภายในครอบครัว เครือญาติ ซึ่งเป็นพี่น้องผู้หญิงครอบครัว เดียวกันทั้งหมดสี่คน กรณีร้านของป่าใหญ่ จึงถือว่าเป็นข้อได้เปรียบมากกว่า แผงร้านค้าร้านอื่น เพราะในขณะที่แผงร้านค้าอื่นๆ ต้องปรับเปลี่ยนระบบการ ค้าขายภายในร้านด้วยเช่นกัน แต่จำนวนแรงงานภายในครอบครัว เครือญาติ กลับมีไม่เพียงพอในการรองรับการทำงานที่เพิ่มขึ้นได้ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะ ขนาดครอบครัวที่มีจำนวนสมาชิกภายในครอบครัวน้อยลง อีกทั้งมีการส่งเสีย สมาชิกในครอบครัวไปสู่พื้นที่ของการสะสมทุนทางการศึกษามากขึ้น ก็มีผลต่อ การลดจำนวนแรงงานภายในครอบครัวลงไปด้วย เช่น แผงขายส่งเส้นก๋วยเตี๋ยว ของครอบครัวผู้เขียน ซึ่งแต่เดิมจะใช้แรงงานภายในครอบครัวเท่านั้น (แม่ พี่สาว และผู้เขียน) เมื่อผู้เขียนกลับมาเรียนหนังสือต่อในระดับปริญญาโทก็ต้องจ้าง แรงงานเข้ามาช่วยทำงานภายในร้านเพิ่มขึ้น 2 คน เช่นเดียวกับครอบครัวแม่ค้า คนอื่นๆ ที่ส่งเสียบุตรหลานเข้าสู่ระบบการศึกษาในระดับต่างๆ และให้ลูกหลาน เรียนหนังสือเป็นหลัก โดยไม่ให้ทำงานช่วยเหลือกิจการครอบครัวเหมือนเช่นใน

อดีตอีกต่อไป ดังนั้น การจ้างแรงงานเข้ามาช่วยทำงานภายในร้านจึงเป็นเรื่องที่ปฏิเสธไม่ได้ไปด้วย ด้วยเหตุนี้เอง เงื่อนไขเหล่านี้จึงถูกทดแทนด้วยการจ้างงานแรงงานผู้หญิงไทใหญ่เข้ามาอยู่ในระบบการค้าขายและการบริการต่างๆ ที่เพิ่มเข้ามาภายในร้านของแม่ค้าแต่ละคนมากขึ้น

ด้วยเหตุนี้เอง การเคลื่อนย้ายเข้ามาของแรงงานผู้หญิงไทใหญ่ จึงเข้ามาสมทบกับการขาดแคลนแรงงานภายในตลาดสดที่ยึดโยงอยู่กับ บทบาทหน้าที่ของผู้หญิง (การดำเนินการค้าขายและการบริการ) ได้อย่างพอดี ดังนั้น การเคลื่อนย้ายข้ามชาติของผู้หญิงไทใหญ่ ไม่ว่าจะเกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขประวัติศาสตร์ทางการเมืองหรือบริบททางสังคมที่เข้ามากำหนดสถานะของผู้หญิงไทใหญ่ให้ตัดสินใจเคลื่อนย้ายเข้ามาเมืองไทยที่มีลักษณะเฉพาะแตกต่างกันอย่างไรก็ตาม แต่สถานะของการเป็น “แรงงานต่างด้าว” ก็ได้ส่งผลให้ผู้หญิงไทใหญ่สามารถเคลื่อนย้ายเข้ามาตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงและการเติบโตของสังคมไทยได้อย่างพอดี ประสบการณ์ทางสังคมที่มีหลากหลายชุดของปัจเจก จึงเอื้อต่อการกำหนดประสบการณ์ชุดใหม่ โดยรัฐชาติไทยที่ทั้งก่อให้เกิดการผสานและสร้างความย้อนแย้งในประสบการณ์ทางสังคมของปัจเจกไปพร้อมๆ กัน

“ชีวิต” ใน ตลาด สด

จากที่ได้กล่าวไปแล้วในข้างต้น หากเรากลับมาพิจารณาตลาดผ่านมิติทางเพศภาวะ เราก็จะพบว่า การมีผู้หญิงจำนวนมากเข้ามาค้าขายอยู่ในพื้นที่ตลาดตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันนั้น สถานการณ์ดังกล่าวเคยถูกพิจารณาว่าเป็นเพราะบทบาทและงานของผู้หญิงภายในครัวเรือน เช่น การเป็นผู้ผลิต ควบคุมผลผลิตและจัดการระบบเศรษฐกิจที่สำคัญภายในครัวเรือนนั้น เป็นส่วนหนึ่งของการทำให้ผู้หญิงเข้าไปมีบทบาทการค้าขายเพิ่มมากขึ้น (ยศ, 2543. นิธิ, 2537: 112-122. วารุณี, 2542.) ผู้หญิงจำนวนมากจึงออกมามีบทบาทนอกพื้นที่ครัวเรือน โดยเฉพาะการเป็นแม่ค้าในตลาดสดมากขึ้น อีกทั้งประสบการณ์ทางด้าน

การค้าของผู้หญิง ทั้งการเจรจาต่อรองเรื่องราคาและการค้า การจัดสรรเงินทอง และการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมจากการทำการค้าขายของตนเอง ได้ทำให้ผู้หญิงสามารถใช้ประสบการณ์ดังกล่าวเพื่อต่อรองกับพื้นที่ทางอำนาจของผู้ชายได้ด้วย (ยศ, อ้างแล้ว) ด้วยเหตุนี้เอง จึงมีการมองว่าบทบาททางการค้าของผู้หญิง (ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้) ที่สามารถใช้เพื่อการต่อรองกับสถานะสังคมที่ถูกมองว่าด้อยกว่าผู้ชายได้ จึงกลายเป็นส่วนหนึ่งของการบ่งชี้ว่า สถานภาพของผู้หญิงในอาณานิคมแถบนี้ค่อนข้างสูงกว่าผู้หญิงในจีนและอินเดียไปด้วย (Barbara Watsan Andaya (2006), King, Victor T. and Wilder, William D. (2003)) ในที่นี้ ตลาดสด จึงถูกมองว่าเป็นพื้นที่ทางอำนาจของผู้หญิงอย่างมีนัยยะสำคัญ หรือ “ตลาด คือ อาณานิคมของผู้หญิง” ไปด้วย (ปราณี, 2549: 203)

พื้นที่ตลาดในปัจจุบันไม่ได้มีแต่เพียงแม่ค้าที่เข้ามาดำเนินบทบาทการค้าขายเท่านั้น หากแต่ยังมีผู้หญิงหลากหลายสถานะทางสังคมที่เข้ามาทำงานสนับสนุนให้การค้าขายของแม่ค้าแต่ละรายยังคงปรับตัวอยู่ในสถานการณ์ปัจจุบันต่อไปได้ ทั้งกลุ่มแรงงานผู้หญิงชาติพันธุ์กะเหรี่ยง หรือ กลุ่มแรงงานผู้หญิงไทใหญ่ที่อยู่ในสถานะแรงงานพลัดถิ่นข้ามชาติที่เข้ามารับจ้างขายของและรับจ้างทำงานรูปแบบต่างๆ อยู่ในตลาดมากขึ้น การปรับเปลี่ยนรูปแบบการค้าขายสมัยใหม่ในพื้นที่ตลาดจึงส่งผลต่อการสร้างประสบการณ์ทางสังคมของ (การกดขี่ขูดรีดแรงงาน) ให้กับผู้หญิงทั้งในฐานะแม่ค้าและแรงงานพลัดถิ่นข้ามชาติที่แตกต่างกันออกไป ในที่นี้ นักสตรีนิยม เช่น Chandra Talpade Mohanty (2003: 139-168) ได้เสนอว่า ประสบการณ์ทางสังคมที่ผู้หญิงต้องเผชิญภายใต้การถูกกดขี่โดยระบบทุนนิยม (ซึ่งในที่นี้ใช้ในความหมายของการถูกกดขี่ขูดรีดโดยระบบการค้าขายสมัยใหม่: ผู้เขียน) นั้น ผู้หญิงที่มีบริบททางสังคมที่แตกต่างกัน ได้มีการรับรู้ประสบการณ์ในระดับที่แตกต่างกัน/ มีการต่อต้านอำนาจในระดับที่แตกต่างกัน และมีความเข้าใจต่อความขัดแย้งที่ต้องเผชิญกับสถานะทางสังคม (การเป็นแม่ค้า/แรงงาน/ลูกสาว/เมีย/แม่) ที่แตกต่างกันไปด้วย ด้วยเหตุนี้เอง การดำเนินบทบาทการค้าขายหรือการเข้ามาอยู่ร่วมกันในพื้นที่ตลาด

ของผู้หญิงที่มีสถานะทางสังคมที่แตกต่างกันในปัจจุบัน จึงทำให้ผู้หญิงมีชุดประสบการณ์ที่แตกต่างกันและพยายามดิ้นรนต่อรอง (บนการร่วมมือกันในกลุ่มผู้หญิง หรือ การสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกลุ่มผู้หญิง) ที่อยู่บนพื้นฐานของความต้องการ/ความจำเป็น (Needs) ความปรารถนา (Desires) และทางเลือก (Choices) ในชีวิตประจำวันของแต่ละคนที่แตกต่างกันไปด้วย

จากที่ได้กล่าวไปแล้วในข้างต้น เพื่อจะทำความเข้าใจ ชีวิต ภายในในตลาด โดยเฉพาะแรงงานผู้หญิงไทใหญ่ที่เข้ามาทำงานอยู่ในระบบการค้าขายและการบริการสมัยใหม่ในสังคมไทยปัจจุบัน เราจึงต้องกลับเข้าไปทำความเข้าใจการทำงานในระบบการค้าขายและการบริการสมัยใหม่ของกลุ่มคนเหล่านี้้อย่างสัมพันธ์กับแต่ละช่วงเวลามากขึ้นด้วยเช่นกัน

-ตีหนึ่ง- ซึ่งถือว่าเป็นเวลาที่เข้าที่สุดในการเริ่มต้นการทำงานในแต่ละวัน พี่น้อย แม่ค้าคนไทย ซึ่งเป็นเจ้าของแผงหมูรายใหญ่ของตลาดและคนงานผู้ชายไทยสองคนเริ่มมาทำงานตามปกติเหมือนเช่นทุกวัน กลุ่มคนเหล่านี้จะต้องมาแลเนื้อหมูส่วนต่างๆ และจัดหมูตามรายการสั่งของของลูกค้าซึ่งเป็นเจ้าของแผงหมูรายย่อยในตลาดสดแห่งนี้ เนื้อหมูตามรายการที่สั่งจะถูกนำไปวางไว้บนแผงหมู โดยที่แต่ละแผงยังไม่มีใครมาทำงาน นอกจากกลุ่มคนเหล่านี้เท่านั้น

-ตีสามถึงตีห้า- แม่ค้า ซึ่งเป็นเจ้าของร้านขายส่งสินค้าประเภทต่างๆ จะเริ่มเข้ามาส่งของให้กับลูกค้าตนเองตามแผงต่างๆ ในตลาดที่ได้สั่งของไว้ ซึ่งเจ้าของร้านขายส่งบางราย หลังจากเข้ามาส่งของในตลาดนี้เสร็จแล้ว ก็จะไปเป็นแม่ค้าขายปลีกในตลาดสดอื่นๆ ด้วยเช่นกัน เช่น ตลาดสดข้างเผือก (ซึ่งเป็นตลาดสดตอนเช้าที่เปิดตลาดในเวลาประมาณตั้งแต่ตีหนึ่ง-เที่ยงวัน), ตลาดประตูเชียงใหม่ (ตลาดสดตอนเช้าที่เปิดตลาดในเวลาประมาณตีสอง-เที่ยงวัน) เป็นต้น

พินาน แรงงานผู้หญิงไทใหญ่และ แรงงานผู้ชายไทใหญ่ที่ร้านอาหารปักษ์ใต้ กำลังทำความสะอาดภายในร้านและเตรียมร้าน พร้อมทั้งทำอาหารเพื่อที่

จะเปิดขายในช่วงเวลาตีห้า เช่นเดียวกับ แรงงานไทใหญ่ร้านอื่นๆ ที่จะเข้ามาจัดของและเตรียมสินค้าในร้านให้กับแม่ค้าคนไทย ซึ่งเป็นเจ้าของแผงต่างๆ เช่น แผงขายหมู แผงขายเส้นก๋วยเตี๋ยว แผงขายกับข้าวพื้นเมือง โดยแม่ค้าคนไทยเจ้าของแผงของสินค้าประเภทต่างๆ จะเริ่มมาทำงานในร้านช่วงประมาณตีห้า ซึ่งแผงขายของที่ต้องมาเปิดในช่วงเวลานี้ ส่วนมากจะต้องมาแต่เช้าเพื่อมาจัดของส่งให้กับลูกค้าประจำที่จะมารับของเองหน้าร้านและจัดส่งตามร้านลูกค้าประจำที่รับของสลับไปทำอาหารสำเร็จรูปขายต่อ อาณาบริเวณของลูกค้านอกจากจะอยู่ภายในพื้นที่ตลาดเดียวกันแล้ว ยังกระจายกว้างออกไปทั้งในบริเวณมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ โรงเรียนใกล้เคียง และร้านค้ารายย่อยที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียงกันด้วย หนึ่งในแผงร้านเหล่านี้ก็จะเป็นร้านของครอบครัวผู้เขียนด้วยเช่นกัน

-หกโมงเช้า- ครึ้นพล ซึ่งเป็นแรงงานผู้หญิงไทใหญ่และแรงงานผู้ชายไทใหญ่อีกสี่คน พร้อมกับป่าแก้วและน้ำพิณ แม่ค้าคนไทยที่เป็นเจ้าของแผงร้านขายกับข้าวพื้นเมือง เริ่มทำความสะอาดแผงร้านเพื่อเตรียมวางกับข้าวพื้นเมืองสามสิบสองชนิด ซึ่งแผงขายกับข้าวร้านนี้ได้ทำกับข้าวพื้นเมืองและนึ่งข้าวเหนียวมาจากบ้านแล้วตั้งแต่ตอนเวลาตีสี่ นอกจากนี้ยังมี อ้น ซึ่งเป็นแรงงานผู้หญิงไทใหญ่ คอยจัดเตรียมผักไว้สำหรับแกงและคอยรับโทรศัพท์จากป่าแก้วในทุกช่วงเวลาอยู่ในบ้านพักของป่าแก้ว ซึ่งอ้นจะตื่นมาทำงานตั้งแต่เวลาตีสี่ด้วยเช่นกัน

ช่วงเวลาเดียวกัน ยุ่น ซึ่งเป็นแรงงานผู้หญิงไทใหญ่ที่ทำงานอยู่แผงขายหมูร้านแจ้เกี้ยว (นายจ้างคนไทย) จะเริ่มมาทำงานด้วยเช่นกัน หากแต่แผงขายหมูที่ยุ่นทำงานอยู่จะมี หนึ่งในนี้เป็นแรงงานผู้ชายไทใหญ่มาเปิดร้านและจัดเตรียมหมูหน้าร้านให้อยู่ก่อนแล้ว ยุ่นจึงมีหน้าที่มายืนประจำตำแหน่งเพื่อเตรียมตัวขายหมูหน้าร้าน รับรายการสั่งของหน้าร้านจากลูกค้าประจำและจัดรายการหมูเพื่อส่งให้กับลูกค้าประจำของร้านเป็นหลัก

ช่วงเวลานี้จะเริ่มมีลูกค้าเข้ามาจับจ่าย ซื้อของในบริเวณตลาดแล้ว ทำให้

พื้นที่ตลาดสดแห่งนี้จะเริ่มไม่เจียบเหงา เราจะได้ยินเสียงอ้ออึ้ง ซึ่งเป็นเสียงพูดคุยของผู้คนในพื้นที่ดังกล่าวอยู่ตลอดเวลา ผู้คนมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมทั้งจากการซื้อ-ขายระหว่างคนขายกับลูกค้า การพูดคุยเรื่องลูกค้าระหว่างนายจ้าง-ลูกจ้าง และการพูดคุยโต้เถียงระหว่างแม่ค้าด้วยกันเอง

หลังจากช่วงเวลานี้ แม่ค้าแผงขายของประเภทต่างๆ จะเริ่มทยอยมาเปิดร้าน โดยเฉพาะแม่ค้าแผงขายผักสดที่ไปรับผักสดจากตลาดเมืองใหม่ (ตลาดสดขายส่งประเภทผักรายใหญ่ที่สุดในตัวเมืองเชียงใหม่) มาแล้ว ก็จะเริ่มนำผักสดมาจัดเรียงขึ้นแผงเพื่อเตรียมขายให้กับลูกค้าหน้าร้านและจัดส่งตามร้านลูกค้าประจำของตนเอง

-แปดโมงเช้า- พี่ลำดวน แรงงานผู้หญิงไทใหญ่มาถึงตลาดพร้อมกับรถส่งปลาของเจ้เจ้าของแผงปลา และเริ่มจัดข่งปลาขึ้นแผงเพื่อวางขายหน้าร้านจัดส่งลูกค้าประจำ ซึ่งการจัดการภายในแผงปลา ทั้งการทำบัญชี การส่งปลา มาขายเพิ่ม การลดราคาหรือการต่อรองราคากับลูกค้า พี่ลำดวนจะทำเองทั้งหมด โดยผู้เขียนจะเห็นเจ้เจ้าของแผงปลาไปที่แผงบ้างเป็นบางครั้งเท่านั้น แม่ค้าคนไทยบางรายจะมีแผงร้านค้าอยู่ในตลาดสดหลายแห่ง โดยจะให้แรงงานผู้หญิงไทใหญ่ไปทำหน้าที่ขายของอยู่ตามแผงต่างๆ ด้วยเช่นกัน

ในช่วงเวลาดังกล่าว ซึ่งเป็นช่วงเวลาเดียวกับการเริ่มต้นทำงานของผู้คนส่วนใหญ่ในสังคมไทย พื้นที่ตลาดแห่งนี้จะมีผู้คนเข้ามาประจำที่ของตนเองเพื่อพร้อมที่จะดำเนินบทบาทหน้าที่ตามปกติเหมือนเช่นทุกวันอีกครั้ง แม่ค้าและผู้คนหลากหลายสถานะทางสังคมที่ต้องมีหน้าที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับพื้นที่ตลาดแห่งนี้ จึงเปรียบเสมือนแรงงานที่มีบทบาทการทำงานที่แตกต่างกันออกไป หากแต่ก็ต้องสัมพันธ์กันตามตำแหน่งหน้าที่ทางสังคมของตนเองที่ต้องดำเนินต่อเนื่องกันไปตลอดทั้งวัน

คน (โดยส่วนใหญ่หน้าที่ของกลุ่มคนเหล่านี้ คือ การกวาด ล้างและคอยเช็ดพื้น ตลาด ซึ่งทำทั้งชายและหญิง แต่ในส่วนของการทำงานจะเป็นแรงงานผู้ชายทำ) จะเริ่มเข้ามาทำความสะอาดตามจุดต่างๆ ที่แต่ละคนถูกกำหนดให้ทำ ซึ่งการทำงานทำความสะอาดในช่วงเวลาเหล่านี้เป็นการเก็บกวาดเศษผัก เศษขยะที่มาจาก การจัดร้านของแม่ค้าแต่ละรายในช่วงเช้า ทำให้ในขณะที่แม่ค้าแต่ละรายกำลัง ยุ่งอยู่กับการจัดร้านเพื่อเตรียมของขายหน้าร้าน กลุ่มคนที่เป็นแรงงานทำความสะอาดก็จะคอยเก็บกวาดไปด้วยเพื่อควบคุมความสะอาดภายในพื้นที่ตลาด ซึ่งการทำงานดังกล่าวก็จะส่งผลดีต่อนายทุนเจ้าของตลาดที่ต้องการควบคุมความสะอาดภายในบริเวณตลาดได้ด้วย

-แปดโมงเช้าถึงหกโมงเย็น- จึงเป็นช่วงเวลาทำงานภายในตลาดที่มีกลุ่มคนหลากหลายตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมเข้ามาปฏิสัมพันธ์กันตลอดทั้งวัน

-หกโมงเย็น- แผงร้านค้าต่างๆ ในตลาดเริ่มเก็บของเพื่อจะปิดร้านกันแล้ว เจ้าของร้านที่เป็นแม่ค้าคนไทยเริ่มกลับบ้านไปบ้างแล้ว แต่จะเหลือแรงงานไทยใหญ่และแรงงานกะเหรี่ยงที่จะคอยเก็บกวาด ทำความสะอาดร้านต่อ เช่นเดียวกับที่แผงขายหมูที่ยุ่นทำงานอยู่จะเหลือแต่ หนึ่งและยุ่นที่เริ่มเก็บเนื้อหมูส่วนต่างๆ แซ่เย็นเพื่อขายในวันต่อไปเท่านั้น

-หนึ่งทุ่มถึงสามทุ่ม- ยุ่นเดินผ่านแผงขายของของครอบครัวของผู้เขียน เพื่อไปทำงานล้างจานต่อที่ร้านอาหารตามสั่งของครอบครัวพีตา (นายจ้างผู้หญิงไทย) ซึ่งกำลังจะเริ่มทยอยเก็บร้านกันแล้ว ซึ่งยุ่นจะล้างจานเสร็จประมาณสามทุ่ม หลังจากนั้นก็จะเดินกลับห้องพักที่อยู่ใกล้กันกับตลาด

พีลัดวอน เริ่มทำบัญชีปลาทุและเริ่มเก็บร้าน โดยเตรียมแข่งปลาทุใบใหญ่ มาจัดเรียงไว้หน้าร้านตัวเองเพราะจะมีรถของเจ้เจ้าของแผงปลาทุมารับกลับบ้าน ในช่วงเวลาดังกล่าว โดยพีลัดวอนจะเอาบัญชีและเงินทั้งหมดที่ขายได้ในแต่ละวันไปให้เจ้เมื่อกลับถึงที่พัก ซึ่งเป็นบ้านพักของเจ้ด้วย

บริเวณตลาดในช่วงเวลานี้ แม่ค้าจะเริ่มทยอยเก็บสิ่งของบนแผงของตัวเองกันแล้ว ทำให้ในช่วงเวลานี้หลายๆ แผงจะเก็บร้านกลับบ้านกันแล้ว ในช่วงเวลาเดียวกันนี้ บริเวณโล่งกว้างที่ใช้เป็นที่จอดรถยนต์ของลูกค้าและที่ทิ้งขยะที่มาจากในตลาดทั้งหมด จะเริ่มมีคนงานไทย คนงานไทใหญ่และคนงานกะเหรี่ยงที่รับจ้างล้างภาชนะ ทยอยเอาภาชนะทุกชนิดที่ใช้ในแต่ละร้านไปล้างในบริเวณดังกล่าว ซึ่งจะทยอยล้างไปเรื่อยๆ จนกว่าแผงร้านขายอาหารร้านสุดท้ายในตลาดเก็บร้านเสร็จ ในช่วงเวลาเดียวกันนี้ ป้าโบและแรงงานอีก 10 คนที่มีหน้าที่ทำความสะอาดภายในพื้นที่ตลาดทั้งหมดจะเริ่มเข้ามามากวดตลาดและเริ่มทำความสะอาดหรือล้างพื้นตลาดตามส่วนที่ถูกกำหนดให้ทำในแต่ละวันอีกครั้ง

การรับจ้างล้างภาชนะเป็นอีกงานหนึ่งที่มีคนกลุ่มเหล่านี้มาทำงานรับจ้างเพิ่มขึ้นจากการทำงานประจำของตนเอง นอกจากการรับจ้างล้างภาชนะแล้ว ในบริเวณตลาดมีการรับจ้างที่เรียกว่า งานพิเศษ ทั้งการตัด/ตวงน้ำคิดเป็นค่าจ้างตามถัง รับจ้างซักผ้ากันเปื้อนคิดเป็นค่าจ้างต่อผืน รับจ้างล้างพื้นที่ภายในร้านที่ขายของ รับจ้างเก็บกระสอบใส่ น้ำแข็งตามแผงต่างๆ และรับจ้างทำความสะอาดปล่องดูดควันไฟ (ซึ่งทำความสะอาดค่อนข้างยาก เพราะมีคราบน้ำมันค่อนข้างเยอะและอยู่ค่อนข้างสูง) ตามร้านขายอาหารประเภทต่างๆ

-สี่ทุ่มถึงเที่ยงคืน-แผงร้านขายกับข้าวไทยร้านสุดท้ายในบริเวณโซนตลาดสดเริ่มเก็บร้านแล้ว ในขณะที่บริเวณตลาดได้รุ่งเริ่มเหลือร้านขายอาหารเพียงไม่กี่ร้านเท่านั้น ช่วงเวลานี้บางครั้งจะยังคงเห็น ป้าโบและกลุ่มคนกะเหรี่ยงกับกลุ่มคนไทใหญ่อีกจำนวนหนึ่ง ยังคงรับจ้างล้างภาชนะอยู่ เพราะต้องทยอยล้างไปจนกว่าร้านสุดท้ายที่จ้างจะเก็บร้านเสร็จ แต่เมื่อไรที่กลุ่มคนเหล่านี้เดินกลับเข้าที่พักหลังตลาดแล้ว (ซึ่งคาดเดาช่วงเวลาที่แน่นอนไม่ได้ เพราะบางวันกลุ่มคนเหล่านี้ก็จะทำงานจนล่วงเลยตีหนึ่งหรือตีสองของวันใหม่ไปแล้ว) พื้นที่ตลาดก็จะเริ่มมีการหมุนทวนซ้ำการทำงานที่กำลังจะเริ่มขึ้นใหม่ในช่วงเวลาที่ไม่นานอีกครั้ง และผู้คนที่มิสสถานะทางสังคมที่แตกต่างหลากหลายภายในพื้นที่

ตลาดสดแห่งนี้ก็จะเริ่มกลับเข้ามาประจำตำแหน่งแห่งที่ของตนเองเหมือนเช่น
ช่วงเวลาที่ย่างผ่านไปอีกครั้งด้วยเช่นกัน

จากระบบการค้าขายสมัยใหม่ที่ดำเนินไปตามลักษณะตามลำดับเวลา
(Clock time) ซึ่งกำหนดให้ผู้คนในตลาดต้องทำงานอย่างยาวนานมากขึ้น หรือ
ทำงานหมุนรอบตัวเองในทุกๆ วันมากขึ้น เราก็จะพบว่า การพึ่งพาแรงงานผู้หญิง
ไทใหญ่ เพื่อมาช่วยทำหน้าที่ค้าขายหรือสนับสนุนการค้าขายในช่วงเวลาต่างๆ
ของแม่ค้าแต่ละรายจึงเป็นเรื่องที่ปฏิเสธไม่ได้มากขึ้น การจ้างแรงงานผู้หญิงทั้ง
จากต่างชาติพันธุ์ หรือ แรงงานพลัดถิ่นข้ามชาติ ที่มีจำนวนมากขึ้นในตลาดสดนั้น
จึงส่งผลให้ระบบการทำงานเป็นเวลาในสมัยใหม่ที่กำหนดรูปแบบการดำรงชีวิต
และการค้าขายภายในแผงร้านค้าของแม่ค้าแต่ละรายสามารถดำเนินต่อไปได้
และในขณะเดียวกัน การจ้างแรงงานดังกล่าวยังทำให้ แม่ค้าแต่ละรายสามารถ
ประสานบทบาทหน้าที่ของตนเอง ทั้งในฐานะแม่ค้าในพื้นที่ทางเศรษฐกิจ และ
ฐานะของลูกสาว เมียและแม่ในพื้นที่ทางสังคมในปัจจุบันต่อไปได้ด้วย

“มัน (แรงงานผู้หญิงไทใหญ่ในร้านกลับบ้านที่ประเทศพม่าไป
นาน) ไม่อยู่ เจ้ก็ลำบากชิ ต้องตื่นแต่เช้า พาลูกไปส่งโรงเรียน
เสร็จแล้วก็มาที่ร้าน มาจัดของ เตรียมของไว้ก่อน แล้วก็กลับ
ไปทำงานบ้านต่ออีก เสร็จแล้วสิบเอ็ดโมงก็ต้องรีบกลับมาที่ร้าน
เพราะเที่ยงคนจะเข้าตลาด เสร็จแล้วก็ต้องคอยเก็บจาน เก็บเงิน
เก็บร้าน ล้างจาน ล้างกะทะ เก็บนั้น เก็บนี้เอง กว่าเสร็จก็ปา
ไปสามทุ่ม บางทีก็สี่ทุ่ม แต่ถ้ามัน (แรงงานผู้หญิงไทใหญ่) อยู่ มัน
ก็ช่วยเบาแรงเราหลายอย่าง ยิ่งช่วงเวลาลูกค้าเยอะๆ เราก็จะไม่
ยุ่ง ช่วงเก็บร้าน ช่วยกันทำ แป๊บเดียวก็เสร็จ ทุ่ม สองทุ่มก็กลับ
บ้านแล้ว” (เจ้แดง แม่ค้าผู้หญิงไทย เจ้าของร้านอาหารตามสั่ง)

ในขณะที่แม่ค้าต้องการประสานสถานะทางสังคมหลายชุดในข้างต้น

เพื่อให้ตนเองสามารถดำเนินบทบาทหน้าที่ตามความเป็นหญิง ทั้งในพื้นที่ทางเศรษฐกิจและสังคมต่อไปได้ เมื่อเรากลับไปพิจารณาสถานะของแรงงานผู้หญิงไทใหญ่ เราก็จะพบว่าสถานะของการเป็นแรงงานผู้หญิงไทใหญ่ (หรือการอยู่ในบริบทของการพลัดถิ่นข้ามชาติ) นั้นกลับดำเนินอยู่ภายใต้ความสัมพันธ์หลายระนาบที่จัดการไม่ได้มากขึ้น เช่น กรณียูน ซึ่งมีเวลาในการกำกับกรเป็นแรงงานที่ยาวนานมากกว่าแม่ค้าคนไทย จึงส่งผลกระทบต่อทำให้ยูนไม่สามารถจัดการสถานะการเป็นลูกสาว (ที่ต้องดำเนินบทบาทการเลี้ยงดูพ่อแม่ในบริบทของการเป็นแรงงานพลัดถิ่นข้ามชาติ) เมีย (ที่มีสามีหนีไปแต่งงานกับผู้หญิงคนใหม่) และแม่ (ที่ไม่มีเวลาเลี้ยงดูลูกชาย) ของตนเองได้ และนำมาซึ่งสถานะอิทธิพลเหลือของผู้หญิงในฐานะแรงงานมากขึ้น

“สมัยก่อนตอนยังไม่มีลูก ร้านเจ้าเค้าจะเปิดแค่ตอนเช้าครึ่งวัน ตอนบ่ายเค้าก็จะหยุด ยูนกับแฟนก็จะไปเที่ยวสงกรานต์กับภรรยาของคนในกาตที่เค้าไปเล่นน้ำ สนุกมากเลยนะ บางทีก็ไปซื้อรถเครื่องเดียวกันสองคน แต่ตั้งแต่มีลูกก็พอดีกับที่เจ้าเปลี่ยนมาเปิดขายทั้งวัน ขายดีก็เลยไม่มีวันหยุด เลยไม่ได้ไปเที่ยวไหนด้วยกันอีก อย่างช่วงนี้เป็นช่วงสงกรานต์ ยูนก็ยังไม่หยุดเลย ก็ไม่รู้ว่าเพราะอย่างนี้จะมั่ง แฟนยูนมันเลยไปมีผู้หญิงคนใหม่” (ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เมื่อวันที่ 13 เมษายน 2549)

“ผัวยูนมันไปแล้วนะ (ยูนเริ่มต้นประโยคบอกเล่าหลังจากที่เราพูดคุยกันเรื่องวันหยุดของยูน) มันไปได้เกือบสองเดือนแล้ว ช่วงก่อนยูนทะเลาะกับมันเรื่องเงินๆ ทองๆ นี่แหละ เพราะเราเหนื่อยกับการหาเงินมาตลอด มันก็ไม่ได้เอาเงินมาช่วยเราเลย ทุกทีเวลาเงิน (เดือน) ออกมันก็จะช่วยบ้าง แต่ช่วงก่อนที่มันจะไป มันไม่เคยช่วยยูนออกค่าอะไรเลย ยูนต้องจ่ายทั้งค่าเทอมน้องตัน (ลูกชาย) ค่านม ค่าเช่าหอ ค่าน้ำ ค่านี้อีกหลายอย่าง หาทุกวันยังไม่พอเลย

เมื่อก่อนยุ่นตื่นตีห้าเตรียมมันเตรียมนี้ให้น้องต้นเสร็จ หกโมงก็มาทำงาน พอมันตื่นแปดโมงก็อาบน้ำแต่งตัวให้แล้วก็พาไปโรงเรียน ตอนเย็นพอมันก็มารับลูกกลับบ้าน เพราะกว่ายุ่นจะกลับก็เกือบสี่ทุ่มแล้ว น้องต้นกับผัวยุ่นก็หลับแล้ว แต่ตอนนี้ยุ่นต้องให้น้องต้นตื่นพร้อมยุ่น (ตื่นตีห้า) อาบน้ำ ใส่ชุดนักเรียนมาด้วย เพราะทิ้งไว้ที่หอคนเดียวไม่ได้ ไม่มีใครดู เอามาด้วยเราสบายใจกว่าไปส่งโรงเรียน ตอนเย็นไปรับกลับก็ยืมรถคนแถวนี้แหละ (แม่ค้าในตลาดที่มีรถมอเตอร์ไซค์) ช่วงแรกๆ ที่มันไป ยุ่นเหนื่อยมากเลยนะ ร้องให้ตาบวมตลอดเลย ไม่มีกะจิตกะใจมาทำงานเลย สงสารลูก น้องต้นต้องตื่นเข้ามาพร้อมเรา มันไม่ชิน มันก็ร้องให้ทุกวันเลย ตอนนั้นก็ยังร้องอยู่นะ ยุ่นสงสารลูกมากแต่ไม่รู้จะทำยังไงดี ลูกต้องอยู่กับยุ่นตลอดเลยนะ ไม่รู้จะฝากใครเลี้ยงดี เราไม่มีญาติที่นี่”

จากการปรับเปลี่ยนพื้นที่ตลาดและรูปแบบการค้าขายสมัยใหม่ ซึ่งได้กล่าวไปแล้วก่อนหน้านี้ ได้แสดงให้เห็นว่า ในขณะที่แม่ค้าคนไทยสามารถรักษาบทบาทและสถานภาพของตัวเองในพื้นที่ทางเศรษฐกิจ (แม่ค้า) และหวนกลับเข้าสู่การรักษาสภาพตามความเป็นหญิงในอีกพื้นที่หนึ่ง (ลูกสาว เมียและแม่) เอาไว้ได้ ภายใต้การมีแรงงานผู้หญิงไทใหญ่อีกกลุ่มหนึ่งมารองรับบทบาทหน้าที่ในพื้นที่ทางการค้าขายและการบริการไว้นั้น เราก็จะเห็นแล้วว่า สถานะของแรงงานผู้หญิงไทใหญ่กลับต้องเผชิญกับความไม่มั่นคงในการดำรงสถานภาพของความเป็นหญิงของตัวเองมากขึ้นแทน เพราะนอกจากจะถูกกดขี่ขูดรีดแรงงานที่ต่างระนาบกับแม่ค้าคนไทยในระบบของการค้าขายสมัยใหม่แล้ว แรงงานผู้หญิงเหล่านี้ยังต้องเผชิญกับการไม่สามารถจัดการสถานภาพของการเป็นแรงงาน (ในพื้นที่ทางเศรษฐกิจ) และความเป็นหญิง (ลูกสาว เมียและแม่) ที่อยู่ในสภาวะพลัดถิ่นข้ามชาติของตนเองให้ดำเนินไปพร้อมๆ กันได้

การต้องดำเนินชีวิตภายใต้สถานะทางสังคมที่หลากหลายดังกล่าว จึงสร้างให้ผู้หญิงไทใหญ่แต่ละคนอยู่ภายใต้หลายระนาบความสัมพันธ์ที่แตกต่างกันออกไป และสถานะทางสังคมที่แวดล้อมผู้หญิงไทใหญ่ก็มีผลต่อการจัดการ (หรือสร้างอำนาจการต่อรอง) กับหลายระนาบความสัมพันธ์เหล่านั้นแตกต่างกันไปด้วย ในกรณีของยุ่นนั้น ได้สะท้อนให้เห็นว่า สถานะแรงงานที่ใช้ห่อหุ้มสถานะทางสังคมของความเป็นหญิงชุดอื่นๆ จึงมีผลต่อการกำหนดประสบการณ์ทางสังคมของผู้หญิงแต่ละคนอยู่ไม่น้อย ดังนั้น การดิ้นรนต่อรองของผู้หญิงจึงสัมพันธ์กับการทำให้สถานะทางสังคมที่หลากหลายดังกล่าว ต้องสามารถดำเนินบทบาทและเกาะเกี่ยวกันและกันได้ด้วย และด้วยเงื่อนไขดังกล่าว ความสัมพันธ์ที่ถูกสร้างขึ้นใหม่หลากหลายรูปแบบภายใต้การเป็นนายจ้างและลูกจ้างจึงกลายเป็นชุดของความสัมพันธ์ที่แรงงานผู้หญิงไทใหญ่สามารถใช้ในการดิ้นรนต่อรองกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจหลากหลายระดับที่เกี่ยวข้องกับสถานะทางสังคมที่ตนเองดำรงอยู่ในชีวิตประจำวันได้ด้วย

“พีตา(แม่ค้าคนไทย) ไม่เหมือนเพื่อนนะ เหมือนพี่มากกว่า เหมือนญาติพี่น้อง บางทีก็ยั้งเลี้ยงลูกให้ยุ่นด้วยซ้ำ เวลาเราไม่มีเวลา พีตาก็จะเอาน้องตัน (ลูกชายของยุ่น) ไปเลี้ยงให้ ยิ่งตอนที่พ่อมันไปมีเมียใหม่ ยุ่นไม่มีเวลาเลย พีตาก็ช่วยเลี้ยงน้องตัน ช่วยสอนการบ้าน อย่างวันหยุด น้องตันไม่ได้ไปโรงเรียน ที่ร้านหมูก็ขายดี ยุ่นไม่มีเวลา ก็เอาไปฝากไว้กับพีตาได้ แค่ว่าไม่ว่า แค่ว่าช่วยเลี้ยง บางทีซื้อขนมให้ซื้อของเล่นให้น้องตันได้ของจากพีตาเยอะเหมือนกันนะ บางทีเจ๊นุช (แม่ค้าร้านอาหารตามสั่ง พี่สาวคนที่สองของพีตา) เจ๊วรรณ (แม่ค้าร้านผัดไท พี่สาวคนโตของพีตา) ก็ช่วยเลี้ยงน้องตันอยากกินอะไร แค่ว่าจะทำให้กิน อย่างเจ๊แดง (แม่ค้าขายน้ำพริกของพีตา) แค่ว่าชอบเอาไอติมให้น้องตันกิน บางทีน้องตัน ก็ไปส่งเค้าจะเอานั่นเอานี้ แค่ว่าให้นะ น้องตันเรียกเจ๊แดง

ว่าแม่แดงด้วย แต่เรียกพี่ตาตามยุ่น บางทีเราก็อารู้สึกดีใจที่ยังมี
คนรักเราดีกับเรา ทั้งที่เราไม่ใช่ญาติพี่น้องเค้า”

รูปแบบความสัมพันธ์ที่สร้างขึ้นใหม่ภายใต้สถานะการเป็นนายจ้างและ
ลูกจ้าง (ทั้งในลักษณะของ “พี่สาว” กับ “น้องสาว” / “ป้า” กับ “หลานสาว” / “แม่”
กับ “ลูกสาว”⁷) จึงไม่ได้เป็นเพียงการจัดสถานะตามการนับถือระหว่างผู้หญิง
หรือ การจัดความสัมพันธ์ที่มีลักษณะเฉพาะความเป็นหญิงที่สามารถใช้คุณค่า
และอุดมการณ์ของความเป็นผู้หญิงที่มีร่วมกันในสร้างความสัมพันธ์แบบไม่เป็น
ทางการขึ้นเพื่อการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน (อริยา, 2544) เท่านั้น แต่สถานะดัง
กล่าวสามารถกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างกันและถูกใช้ในสถานการณ์ที่ไม่
สามารถควบคุมได้ในชีวิตประจำวันได้ด้วย

สถานการณ์ที่ไม่สามารถควบคุมได้ในชีวิตประจำวัน ในที่นี้หมายถึง
สถานการณ์ของการดำเนินชีวิตประจำวันที่แรงงานผู้หญิงไทใหญ่ไม่สามารถ
จัดการบทบาทของความเป็นหญิง (ในพื้นที่ทางสังคมและประเพณี) เพื่อ
ให้สอดคล้องกับการทำงาน (ในพื้นที่ทางเศรษฐกิจสมัยใหม่) ของตัวเองได้
สถานการณ์ดังกล่าวย่อมส่งผลต่อการสูญเสียผลประโยชน์ภายในพื้นที่ทางการ
ค้าของแม่ค้าได้ในที่สุด และในขณะเดียวกันก็จะส่งผลกระทบต่อสถานะความไม่มั่นคง
ในชีวิตประจำวันของการเป็น “แรงงานต่างด้าว” ไปด้วย ดังนั้น การจัดความ
สัมพันธ์ของ ยุ่นและพี่ตา ในข้างต้น จึงเป็นการจัดความสัมพันธ์รูปแบบหนึ่ง
ที่ทำให้ ยุ่น ในฐานะแรงงานผู้หญิงไทใหญ่สามารถใช้ในการดิ้นรนต่อรองในการ
ดำเนินชีวิตประจำวันต่อไปได้

การจัดความความสัมพันธ์ทางสังคมรูปแบบต่างๆ ระหว่างกลุ่มผู้หญิง
ที่มีสถานะทางสังคมที่แตกต่างกันในตลาดสดปัจจุบัน ได้สะท้อนให้เห็นว่า วิธี
คิดเรื่องเพศภาวะหรือความเป็นหญิงที่มีร่วมกันนั้น อาจจะทำให้เราสามารถ
เข้าใจ (เห็นอกเห็นใจ) ประสบการณ์ชีวิตของกันและกันได้มากขึ้นได้ แต่ไม่ได้

หมายความว่าเรากำลังดิ้นรนต่อรองภายใต้การมีอุดมการณ์ทางการเมืองที่เหมือนกันไปด้วย ดังนั้น การช่วยเหลือเกื้อกูลในกลุ่มผู้หญิงที่มีสถานะทางสังคมที่แตกต่างกันจึงดำเนินไปบนความร่วมมือภายใต้ความต้องการหรือความจำเป็นที่แตกต่างกันไปด้วย (Difference needs) (Chandra Talpade Mohanty, 2003: 139-168) ทั้งนี้เพราะ ในขณะที่ พี่ตา (แม่ค้าในฐานะนายจ้าง ซึ่งเป็นผู้หญิงโสด) ได้ใช้วิธีคิดของความรู้สึกเห็นอกเห็นใจและการช่วยเหลือเจือจุนในสถานะทางสังคมชุดอื่นของยูน (แรงงานที่มีสถานะลูกสาว เมียและแม่ในคราวเดียวกัน) ได้สะท้อนให้เห็นว่า ชุดความสัมพันธ์ดังกล่าวไม่สามารถสรุปได้ว่าเกิดขึ้นภายใต้การมีอุดมการณ์ทางสังคมที่มีร่วมกัน/เหมือนกันของผู้หญิงได้ (เช่นเดียวกับความสัมพันธ์ที่จัดขึ้นใหม่ของ แม่แก้วและศรีนวล/ป้าคำและมดแดง/เจ้และลำดวน) หากแต่เป็นความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นบนการเมืองและความต้องการที่แตกต่างกันออกไป เพราะแม่ค้าในฐานะนายจ้างที่ต้องปรับตัวเพื่อดำเนินการค้าในรูปแบบสมัยใหม่นั้น ยังจะต้องพึ่งพิงแรงงานภายใต้ผลประโยชน์ทางการค้าและการรักษาสถานะความเป็นหญิงของตนเองต่อไป ดังนั้น ความสัมพันธ์ที่ค่อนข้างยืดหยุ่นและไม่ตายตัวในการเป็นนายจ้างและลูกจ้าง ที่มีลักษณะของความรู้สึกเห็นอกเห็นใจและการช่วยเหลือเจือจุนที่เกิดขึ้นภายใต้การจัดความสัมพันธ์ในลักษณะต่างๆ จึงเป็นส่วนช่วยทำให้แม่ค้าในฐานะนายจ้างยังคงมีแรงงานผู้หญิงเข้ามาทำงานเพื่อสนับสนุนการดิ้นรนต่อรองของตนเองต่อไปได้ ในขณะที่ แรงงานผู้หญิงไทใหญ่เองก็สามารถหยิบใช้ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นดังกล่าวเพื่อการดิ้นรนต่อรองกับสถานะการเป็นแรงงาน การเป็นลูกสาว เมียและแม่ของตนเองต่อไปได้ด้วยเช่นกัน ซึ่งสะท้อนให้เห็นความต้องการและความจำเป็นของผู้หญิงแต่ละกลุ่มที่มีสถานะแตกต่างกันออกไปด้วย

ด้วยเหตุนี้เอง ตลาดซึ่งยังคงเป็นพื้นที่ที่มีผู้หญิงจำนวนมากเข้ามาทำงานอยู่ร่วมกันนั้น จึงสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ทางสังคมที่ยืดหยุ่น หรือความสัมพันธ์ที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกันในกลุ่มผู้หญิงที่มีสถานะทางสังคมที่แตกต่างกัน

เพื่อเปิดให้เกิดการตื่นรนต์อรองที่สัมพันธ์กับความต้องการหรือความจำเป็นภายในสถานะทางสังคมที่แต่ละคนต้องดำรงอยู่ได้ด้วย ซึ่งความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ตลาดได้ช่วยทำให้แรงงานผู้หญิงไทใหญ่สามารถตื่นรนต์อรองเพื่อพยายามรักษาสถานภาพของความเป็นหญิงของตนเองที่ต้องอยู่ภายใต้บริบทของการเป็นแรงงานพลัดถิ่นข้ามชาติได้ด้วย

บททิ้งท้าย

จากที่ได้กล่าวไปแล้วในข้างต้น บทความนี้พยายามนำเสนอความเข้าใจที่ว่าด้วยการเคลื่อนย้ายเข้ามาเป็น “แรงงานต่างด้าว” ผ่านประสบการณ์ของแรงงานผู้หญิงไทใหญ่ ทั้งในบริบทของสังคมพม่าและสังคมไทย โดยเฉพาะการพยายามทำความเข้าใจสถานะทางสังคมของความเป็นหญิง (ลูกสาว เมียและแม่) ที่เชื่อมโยงอยู่กับสถานะทางสังคมชุดอื่นๆ ทั้งประเด็นชาติพันธุ์ ชนชั้น ที่เป็นส่วนสำคัญในการกำหนดประสบการณ์ในแต่ละบริบททางสังคมของผู้หญิงไทใหญ่นั้น ความเข้าใจดังกล่าวได้ช่วยทำให้เราสามารถมองเห็นมิติของความเป็นคนที่ตื่นรนต์อรองภายใต้สถานการณ์หรือบริบททางสังคมที่เข้ามากำกับสถานะทางสังคมและประสบการณ์ทางสังคมของกลุ่มคนเหล่านี้มากยิ่งขึ้น อีกทั้ง ความเข้าใจดังกล่าวยังช่วยทำให้เราสามารถมองเห็นเงื่อนไขภายในของปัจเจกแต่ละคนที่ต้องเคลื่อนย้ายและดำเนินชีวิตอยู่ในสภาวะพลัดถิ่นข้ามชาติ หรือการมีสถานะ “แรงงานต่างด้าว” อยู่ในสังคมไทยมากขึ้นได้ด้วย นอกจากนี้ การเข้าไปทำความเข้าใจประสบการณ์ของแรงงานผู้หญิงไทใหญ่ภายในพื้นที่ตลาดสด ซึ่งยังคงมีลักษณะเฉพาะของความเป็นหญิง ทั้งในด้านปริมาณและความสัมพันธ์ทางสังคมที่ใช้ในการช่วยเหลือซึ่งกันและกันในระหว่างกลุ่มผู้หญิงต่างสถานะที่อยู่ในพื้นที่เดียวกัน ยังได้สะท้อนให้เห็นรูปแบบของความสัมพันธ์ทางสังคมที่แรงงานผู้หญิงไทใหญ่สามารถใช้ในการตื่นรนต์อรองบนความต้องการ และความจำเป็นในสถานะทางสังคมที่พวกเขาต้องดำรงอยู่ได้ด้วย

เชิงอรรถ

1. ดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ใน ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2544). *พม่า: ประวัติศาสตร์และการเมือง*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. พรพิมล ตริโชติ. (2542). *ชนกลุ่มน้อยกับรัฐบาลพม่า*, กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. พันธุ์สุรีย์ ลดาวัลย์ มล.. (2542). *การพัฒนาเศรษฐกิจและการเมืองพม่า*. กรุงเทพฯ: คบไฟ. และเวณิกา บุญมา คลี (2540), *พม่า: นโยบายต่างประเทศสมัยพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ*, กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
2. ความสัมพันธ์ระหว่างความเป็นชาย-ชาติพันธุ์-รัฐชาติในข้างต้นสามารถเห็นได้อย่างชัดเจน ผ่านการเล่าเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของคนไทใหญ่ โดยดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ใน เสมอชัย พูลสุวรรณ (2546). นันทสิงห์ (2540). สมพงษ์ วิทยกศักดิ์พันธุ์ (2544). เจ้ายันฟ้าแสนหวิ (2544). อุดม สุกใส (2533). อัคนี มูลเมฆ (2548).
3. ประสบการณ์ชีวิตของแรงงานผู้หญิงไทใหญ่แต่ละคนสามารถดูเพิ่มเติมได้ใน สุนทรีย์ เรือนมูล (2550). ประสบการณ์ชีวิตของผู้หญิงไทใหญ่: แรงงานผู้หญิงข้ามชาติ. เชียงใหม่: มูลนิธิผู้หญิง กฎหมายและการพัฒนาชนบทและศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
4. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่ฉบับที่ 1, 2 และ 3 (2504-2519) มีนโยบายขยายการพัฒนาสู่ชนบท ทั้งการสร้างเขื่อน ระบบชลประทาน ถนนทางหลวง โดยเฉพาะการพัฒนาถนนและทางหลวงที่เชื่อมโยงชนบทเข้ากับเมือง เชื่อมโยงภูมิภาคเข้ากับเมืองหลวง ซึ่งเป็นที่มาของการขยายถนนทั่วทั้งประเทศ ทำให้ปี พ.ศ. 2512-2513 ทางหลวงเชื่อมต่อกรุงเทพฯ กับจังหวัดที่เป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจในแต่ละภาคเริ่มแล้วเสร็จ เช่นเดียวกับถนนเพื่อเชื่อมต่อกรุงเทพฯ-เชียงใหม่ ซึ่งการพัฒนาถนนหนทางต่างๆ สัมพันธ์กับการขยายถนนภายในจังหวัดด้วยเช่นกัน กรณีตลาดสดเองก็ตั้งใกล้กันกับ สถานีขนส่งช้างเผือก ซึ่งกลายเป็นสถานีขนส่งแห่งแรกของจังหวัดเชียงใหม่ (ก่อสร้างแล้วเสร็จใน ปี พ.ศ. 2509 แทนการรับส่งคนที่ตลาดต้นลำไย) และใน ปี พ.ศ. 2514 เทศบาลนครเชียงใหม่มีนโยบายขยายถนนช้างเผือก ซึ่งเป็นเส้นทางที่ตลาดสดตั้งอยู่ในปัจจุบัน (อนุ เนินหาด, 2548.) ถนนหนทางที่ถูกพัฒนาเพื่อเชื่อมต่อกรุงเทพฯกับภาคต่างๆ กลายมาเป็นเส้นทางของการขนส่งสินค้าแทนการขนส่งจากทางรถไฟมากขึ้น อีกทั้งภายใต้แผนพัฒนาฯ ดังกล่าวยังทำให้กลุ่มทุนส่วนกลางและกลุ่มทุนท้องถิ่นได้ขยายตัวทางการค้าเข้ามาในจังหวัดเชียงใหม่มากขึ้นไปด้วย (ปลาย้ออ ชนะนนท์, 2530.)

- 5 ค่าเช่าแผงต่อวัน (ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2538) คิดเป็นอัตราส่วน = พื้นที่ต่อตารางเมตรในโซนที่ตั้งแผงคุณประเภทสินค้าที่ขาย (ช่วงลงพื้นที่ค่าที่กำลังจะเพิ่มขึ้นอีกเมตรละ 5 บาท), ค่าไฟฟ้าดวงละ 5 บาท/วัน ค่าปลั๊กไฟ 5 บาท/วัน (ช่วงลงพื้นที่ค่าไฟกำลังจะเพิ่มเป็น 7 บาท/วัน), ค่ารายปี (ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2538) คิดเป็นอัตราส่วน = พื้นที่ต่อตารางเมตรคุณประเภทสินค้าที่ขาย (ถ้าหากจ่ายล่าช้ากว่าวันที่ถูกกำหนดจะต้องเสียค่าดอกเบี้ยยร้อยละสองบาทห้าสิบสตางค์ และมีเงื่อนไขใหม่คือ จะขายหรือไม่ขายก็ต้องจ่ายค่าเช่าที่ทุกวัน
- 6 “เป็นรางวัลเพื่อแสดงว่า เป็นตลาดที่ให้ความเป็นธรรมแก่ประชาชน มีมาตรฐานเครื่องชั่งที่เที่ยงตรง ราคาเป็นธรรม มีสุขลักษณะที่ดี โดยมุ่งพัฒนาตลาดสดสู่ระดับมาตรฐาน”
- 7 ความสัมพันธ์ในรูปแบบดังกล่าวสามารถดูเพิ่มเติมได้ใน สุนทรีย์ เรือนมูล (2550) (อ้างแล้ว)

บรรณานุกรม

- นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2537. “ผู้ยิง ผู้หญิง”, ใน *หมายเหตุวัฒนธรรมร่วมสมัย*, หน้า 112-122. กรุงเทพฯ: แพรวสำนักพิมพ์.
- ปลาย้อ ชนชนนท์. 2530. *นายทุนพ่อค้ากับการก่อและขยายตัวของระบบทุนนิยมในภาคเหนือของไทย พ.ศ. 2464-2523*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปราณี วงศ์เทศ. 2549. *Gender in Southeast Asia เพศภาวะในสุวรรณภูมิ (อุษาคเนย์)*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. 2549. “ร่างกายอันแปลกแยก ชาตินันรุนแรงและการเคลื่อนไหวข้ามชาติ ของผู้หญิงไทใหญ่,” ใน *วัฒนธรรมไร้อคติ ชีวิตไร้ความรุนแรง*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน). หน้า 53-100.
- ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. 2549. “บทบรรณาธิการ: ผู้หญิง ประสบการณ์ และการเมืองว่าด้วยเพศภาวะ” ใน *สังคมศาสตร์ วารสารทางวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่* ปีที่ 18 ฉบับที่ 1/2549. หน้า 6-19.
- ยศ สันตสมบัติ. 2543. *หลักช้าง: การสร้างใหม่ของอัตลักษณ์ไทในใต้คง*. กรุงเทพฯ: โครงการวิถีทรรศน์.

- ยศ สันตสมบัติ. 2549. “สตรีนิยมผิวขาวกับเข้าใจใน “เพศสภาพ” และ “เพศสัมพันธ์” ในสังคมไทย” ใน อานันท์ กาญจนพันธุ์ (บรรณาธิการ). *อยู่ชายขอบ มองลวดความรู้: รวมบทความ เรื่อง ในวาระครบรอบ 60 ปี ฉลาดชาย รมิตานนท์*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน. หน้า 139-171.
- วารุณี ภูริสินสิทธิ์. 2542. “ผู้หญิงในสังคมหมู่บ้าน”. *วารสารสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่* ปีที่ 11 ฉบับที่ 2 มกราคม- มิถุนายน 2542: 25-38.
- อริยา เศวตามร์. 2544. *รายการการวิจัย เรื่อง แม่ค้า: ปากปลาร้าหรือเทพธิดาของบ้าน*. เชียงใหม่: ศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- Andaya, Barbara Watson. 2006. *The Flaming womb: repositioning women in early modern Southeast Asia*. Honolulu: University of Hawaii Press.
- Cheater, A. P. 1998. Transcending the state? gender and borderline constructions of citizenship in Zimbabwe, in T. Wilson and H. Donnan (eds.). *Border Identities: Nation and State at International Frontiers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- King, Victor T. and Wilder, William D. 2003. *The Modern anthropology of South-East Asia: an introduction*. New York: RoutledgeCurzon.
- Mohanty, Chandra Talpade. 2003. Cartographies of Struggle: Third World Women and the Politics of Feminism. In *Feminism without Border: Decolonizing Theory, Practicing Solidarity*, pp, 42-84. Durham: Duke University Press.
- Mohanty, Chandra Talpade. 2003. Women Workers and the Politics of Solidarity In *Feminism without Border: Decolonizing Theory, Practicing Solidarity*, pp, 139-168. Durham: Duke University Press.